

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка

На правах рукопису

ЛЕВАНЦОВСЬКА Ірена

● ОБРАЗ УКРАЇНИ В ПЕРЦЕПЦІЇ ТВОРЦІВ "УКРАЇНСЬКОЇ
ШКОЛИ" РАНЬОГО ПОЛЬСЬКОГО РОМАНТИЗМУ
(Д.-Б.ЗАЛЕСЬКИЙ, А.МАЛЬЧЕВСЬКИЙ, С.ГОЩИНЬСКИЙ)

10.01.04 - Література зарубіжних країн

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ - 1995

Дисертація є рукопис.

Робота виконана у відділі слов'янознавства та балканістики Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України.

Науковий керівник - академік НАН України,
доктор філологічних наук,
професор Вервес Г.Д.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук
Моренець В.П.

кандидат філологічних наук
Крементулло В.К.

Провідна організація - Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка

Захист відбудеться 6 червня 1995 року на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01 24 01 при Інституті літератури ім. Т.Шевченка НАН України (252601, Київ-1, вул. М.Грушевського, 4)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України.

Автореферат розісланий "26" квітня 1995 р.

Вчений секретар
спеціалізованої
вченої ради

Гайнічеру О.І.

Актуальність обраної теми, Польсько-українські і українсько-польські літературні зв'язки як дослідницька проблема, незалежно від складного історичного минулого польського і українського народів, здавна привертала увагу дослідників. Не без підстави Нестор польського слов'янознавства Мар'ян Якубець на IX Міжнародному конгресі славистів у Києві в 1983 р. твердив: "Немає історії польської літератури, і то, починаючи від Ренесансу аж до сучасного нам періоду, яка б так чи інакше не брала до уваги справ, пов'язаних з Україною, і, навпаки, немає історії української літератури, яка б обминала польську проблематику в різних аспектах від релігійної війни навколо унії, через польську участь у формуванні сучасної української літератури, аж до сьогоднішніх зв'язків української і польської літератури¹."

Вгнічна слов'янська спільнота Польщі і Русі, культурна і мовна спорідненість, перешлетення культур цих народів на прикордонних територіях створюють надзвичайні можливості для порівняльних досліджень, які, з огляду на постійну актуальність, мають ідеологічний аспект. Виходить він поза межі звичайної рецепції в дослідницьких інтересах сучасної літературної компаративістики, яка охоплює різні аспекти літературних зв'язків від паралелізмів аж до залежностей, що визначаються як афіліації, гомології, чи літературні конвергенції². Створюється мож-

¹ M. Jakóbcic, Kluczowe problemy historii stosunków literackich polsko-ukraińskich, (W:) Z polskich studiów slawistycznych. Literaturoznawstwo. Folklorystyka. Problematyka historyczna. Prace na IX Międzynarodowy Kongres Slawistów w Kijowie 1983. - Warszawa, 1983, S. 87.

² Див. праці польських вчених:

H. Janaszek-Ivančková, O współczesnej komparatystyce literackiej, (I, 1980; II, 1989 poszerzone).

H. Markiewicz, Zakres i podział literaturoznawstwa porównawczego // Ruch Literacki. - 1969. - Z. 2. - S. 62; I. Sóter, Zasadnicze problemy kompleksowych badań porównawczych // Pamiętnik Literacki. - 1968. - Z. 3. - S. 307; W. Żyrmunski, Problemy historyczno-porównawcze badań literackich // Pamiętnik Literacki. - 1969. - Z. 3. - S. 292; B. Białozokowicz, Polsko-wschodniośrodkowe stosunki literackie jako problem

лівість охоплення культурних явищ в широкій дослідницькій перспективі, яка дозволяє зрозуміти літературний процес як цілість, що сприяє формуванню концепції спільноти європейських культур. Однак, польсько-українські культурні зв'язки зараз все ще належать до т.зв. білих плям на літературній карті Європи. Наші знання про місце і значення української культури в розвитку польської культури є недостатніми. Польській літературній компаративістиці бракує як праць рецепційного типу, так і синтетичних підходів в осягненні проблеми³.

Ось чому в історії польсько-українських культурних зв'язків дослідження саме впливу української стихії на польську (що тягнеться десятиліттями) видається дуже важливим і актуальним, а надто з уваги на належну оцінку взаємних творчих імпульсів і визначення місця українського письменства в контексті світового літературного процесу.

Вплив українського кореня, його справжнє "вторгнення" в польську літературу досягло, як відомо, апогею в перші десятиліття XIX ст., у переддень доби раннього романтизму.

Отже, перед дослідником літератури виникає проблема пошуків передумов та ідейних джерел, що зумовляють процес "вторгнення" української культури в польську ранньоромантичну літературу. В цьому відношенні історія зміщення культурних зв'язків обох сусідніх народів і виникнення в польській літературі "україн-

---

badawczy // *Studia Polono-Slavica Orientalia. Acta Litteraria* I, pod red. B. Białokozowieza, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. - 1974. - S.7. - 49; W. Mokry, Uwagi o dorobku polskiej ukrainistyki historycznoliterackiej w ostatnim dziesięcioleciu. Stan i potrzeba badań // *"Slavia Orientalis"*. - 1977. - 3. - S.321-334.

Про компаративістські дослідження українських вчених далі в тексті.

³ До певної міри цю прогалину у свій час заповнила українська праця:

Н. Werwes, Tam, gdzie Ikwy srebrne fale płynę, Z dziejów stosunków polsko-ukraińskich w XIX i XX wieku, - Warszawa, 1972.

ської школи" романтиків органічно пов'язані із формуванням сучасної національної літературної моделі, яка вирізняється в колі інших європейських літератур. Бо "українська школа" поетів внесла в польську літературу, крім української тематики, мотивів та естетичних ідей, той автентичний український локальний колорит, котрий дозволив створити своєрідну польську літературну модель, великою мірою незалежну від західноєвропейських літературних джерел. Таким чином, створений авторами цієї письменницької школи романтичний образ України став неповторним явищем і всуціль оригінальним на фоні західноєвропейських романтичних літератур.

Водночас суттєву роль "українська школа" відіграла у формуванні раннього романтизму на Україні. Під впливом поетів цієї письменницької групи українські романтики активізували свій інтерес до пребагатих джерел власної народної творчості, історії України, її героїчного минулого, - що мало безпосередній вплив на прискорення романтичного перелому.

Отже, можна сказати, що "українська школа" до певної міри проклала як польській, так і українській літературі шлях до створення моделі новітнього письменства, згідно з родоводом власної національної культури, яка спиралась, однак, на програму європейської романтичної естетики. Ось чому дослідження теми, якою зайнялася дисертантка, - "Образ України в перцепції творців "української школи" раннього польського романтизму", з огляду на недооцінювану літературознавцями проблему місця і ролі української стихії в польському письменстві (а надто у створенні його романтичної моделі), як і характеру та обсягу відлуння "школи" в літературі українській, - видається актуальним і своєчасним.

Метою і завданням даної дисертації (як можна зробити висновок із вищесказаного) є показ ролі і значення "української школи" у розвитку і формуванні польської та української літератур у початковій стадії раннього романтизму. Дисертантка прагне при цьому заперечити стереотипне ставлення до творців цієї школи як до другорядного, периферійного явища, оскільки вони не тільки збагатили польське письменство новими ідеями, проблематикою й літературними мотивами, а й зберегли значну незалежність по відношенню до західноєвропейських літературних впливів. Водночас "школа" вплинула на формування молодоукраїнського національного руху, зацікавленого в інтелектуальному поживленні літературного життя в Україні, у зростанні національної самосвідомості.

мости. Отже, "українська школа" поетів відіграла велику культуротворчу роль в історії обох літератур, стала "культурною унією", якаєднала два слов'янські народи.

Наукова новизна дисертації полягає у розкритті ідейно-художніх джерел виникнення "української школи" поетів на фоні тогочасних культурних змагань, розкритті письменницького доробку "школи" як оригінального явища, неповторного в історії польської літератури в контексті актуальних тоді естетичних пошуків.

Методологічні основи дисертації. Праця будується на засадах новітніх досліджень польських, українських і почасти західноєвропейських вчених з ділянки літературної компаративістики і теорії раннього романтизму, зокрема, розвитку його поезики і літературних жанрів, а особливо романтичної поетичної повісті (Г.Маркевич, М.Яніон, В.Жирмунський, І.Неупокоева, Г.Вервес, С.Козак, Д.Наливайко і ін.). В дисертації також взято до уваги монографії і праці про кожного з основоположників "української школи" поетів (Ю.Б.Залеський, А.Мальчевський, С.Гошинський), написаних з урахуванням їх індивідуальних творчих звершень.

Структура дисертації зумовлена загальною концепцією дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів про письменників - основоположників "української школи" поетів (Ю.Залеський, А.Мальчевський, С.Гошинський) і висновків.

У Вступі дисертантка обґрунтовує вибір теми дослідження, її актуальність у стосунку до головної проблематики польсько-українських і українсько-польських літературних зв'язків, підкреслюючи їхню специфіку, обумовлену плинністю культурних границь. Авторка намагається проаналізувати джерела ідейно-художнього виникнення "української школи" поетів на тлі ранньоромантичних тенденцій часу. Аналізуючи ідейні та суспільні передумови романтичного перелому в Польщі, а також трохи пізніше в Україні, дисертантка щільну увагу звертає на публікації західноєвропейських теоретиків преромантизму, а особливо на роботи німецького філософа Й.-Г.Гердера, який у своїй праці "Думки про історію філософії" підкреслив особливе значення слов'ян та їх народної культури. Його гасла культурного відродження, а також фольклоризму здобули велику популярність в Україні і спонукали україн-

ських діячів активніше зацікавитись рідною мовою, історією і фольклором, що в результаті прискорило процес формування українського романтизму.

У Вступі дисертантка уточнює термін "українська школа" поетів, що був уперше введений в польську історіографію Олександром Тишинським (1837), автором теорії т.зв. регіональних шкіл, які надавали перевагу моделі рідної культури, глибоко вкоріненої саме в даному регіоні. Це дозволило краще збагнути роль і значення в ранньоромантичній польській літературі українського фольклору, як він був освоєний групою письменників, зорієнтованих на самобутній місцевий колорит. Термін "українська школа" був потім спопуляризований в польській літературній критиці М.Грабовським (1839), який на прикладі поетичної повісті Гошинського "Канівський замок" сформулював теорію т.зв. первинної романтичної поезії. Згідно з цією теорією тільки народ, не зіпсований впливом бездушною цивілізацією, може зберегти первинну автентичну духовність. Грабовський одним з перших польських критиків звернув увагу на різні інтерпретації українського матеріалу, що породило різні образи України, як, скажімо, аркадську, гайдамацьку, аристократичну тощо.

Звертаючи увагу на розвиток фольклористики та етнографії, що спричинилися до визнання народної творчості як значної ідейно-естетичної вартості, авторка дисертації вирізняє діяльність Зоріана Доленги Ходаковського, речника прадавньої Слов'янщини, представленої в його публікації "Про Слов'янщину до християнства", та інших прихильників українського фольклору, таких, як: Кристіан Лях-Ширма, Жегота Паулі, Ян Чечот, Август Бельовський, Луціан Семенський, Ромуальд Подберський чи Вацлав Залеський.

У Вступі дисертантка також робить огляд літератури на обрану нею тему. Піонерами досліджень "української школи" були такі українські і російські знавці фольклору, як: П.Чубинський, М.Драгоманов, О.Піпін, М.Дашкевич. Але в коло їх зацікавлень не завжди потрапляв повний фактографічний матеріал, і тому їхні висновки мають обмежений характер.

Глибоку оцінку доробку письменників цієї школи дав Іван Франко, підкреслюючи величезне значення їхнього творчого здобут-

ку для відродження українського письменництва. Він прагнув дослідити цілість польсько-українських літературних зв'язків від найдавніших часів, в яких "українська школа" повстала б у докладних ідейно-естетичних опрацюваннях, вписаних у контекст літературних явищ першої половини XIX в.⁴ Вивченням поетичної творчості Ю.Б.Залеського спеціально займався Олександр Колесса, досліджуючи джерела його художньої інспірації. В польському літературознавстві, на порозі XX ст., дослідження культуротворчої ролі українського кореня в польській літературі заініціював Юзеф Третяк⁵.

У десятих-сорокових роках XX ст. зацікавлення письменницьким доробком "української школи" як в колі польських, так і українських літературознавців не затухає (В.Шурат, М.Белянка-Люфтова, М.Мочульський та інш.), однак тільки Григорій Вервес рефератом "Головні проблеми українсько-польських літературних зв'язків XIX ст." (Москва, IУ Міжнародний з'їзд славістів, 1958) започаткував комплексне вивчення цієї проблеми. Доробок "української школи" перебував також у колі зацікавлення львівських дослідників - Теоктиста Пачовського і Романа Кирчіва. Публікації останнього спиралися на багатий фактографічний матеріал.

У своєму огляді критичної літератури дисертантка аналізує також публікації польських дослідників шістдесятих і сімдесятих років, які займалися проблематикою "школи" (Мар'ян Якубець, Вацлав Кубацький, Марія Яніон, Ришард Пшибильський, Стефан Козак), пов'язуючи її генезис з процесом формування раннього романтизму і його естетичних концепцій не тільки в слов'янських літературах, але також і в європейському письменстві. На думку авторки дисертації, незважаючи на чималу літературу про "школу" польською і українською мовами, комплексного дослідження, яке б охоплювало цілість проблематики, зв'язаної з виникненням, розвитком, спільнотою творчих пошуків, специфікою фольклоризму, універсальним образом України у поетів "української школи" ран-

---

⁴ Franko I. Wzajemny stosunek literatury polskiej i ruskiej // Pamiętnik zjazdu historyków i dziennikarzy polskich. - Lwów, 1894.

⁵ Tretjak J. Żywioł ruski w literaturze polskiej // Pamiętnik III zjazdu historyków polskich w Krakowie. - Kraków. - S.1-7.

ньюромантичної польської поезії поки що немає. Реферована праця і є свідомою спробою заповнення цієї прогалини.

У Розділі I - Юзеф Богдан Залеський - романтичний співець козацької України - авторка дисертації звертається до періоду дитинства і ранньої кіності майбутнього поета, до його кнацького зачарування Україною. Романтичний її образ зродився з великої любові до краю свого дитинства, краю, який, за прису- дом долі, Залеський змушений був покинути вісімнадцятирічним кнаком назавжди. З 1832 р. поет перебував на еміграції, де Україна, цей укоханий край, залишалася в його пам'яті як ар- кадська оаза щастя, що з роками оформилася в романтично-романтичний мотив давньої "козацької України". Дисертантка у своїх роздумах підкреслює, що Залеський як поет належав до першого покоління польських романтиків, котрі створили т.зв. модель польської раньюромантичної літератури. Водночас поет був зв'язаний також з традицією згасаючого польського сентимен- талізму, який дуже заважив на його ідейно-естетичній концепції. Ця концепція базується на європейській філософській думці ХУІІІ ст., зокрема на моделі т.зв. чулої людини Ж.Ж.Руссо, що живе у повній гармонії зі світом природи.

Важливу роль у процесі визрівання поетичної свідомості За- леського відіграв також Й.-Г.Гердер як теоретик літературного руху "Sturm und Drang", пропагуючи вірець народної культури, серед якої він вирізняв, зокрема, народну слов'янську поезію. В ній-бо можна віднайти, на його думку, жадану гармонію людини зі світом природи. Цей образ навколишньої дійсності був особли- во близький естетичним зацікавленням молодого Залеського. Зро- щення ідилічної, романтичної традиції з раньюромантичними віяннями сформувало молодого поета, що знайшло відбиття і в його позбавленому реальності ранньому образі України, зіткано- му із вигаданого художником світу. Звідси і відсутність в цьому образі рідного краю будь-яких суспільних протиріч. Поет еспіває спільну польсько-козацьку боротьбу проти татар і турків у ХУІ ст., замовчуючи криваву історію українсько-польських стосунків. Та- кий підхід до історичного матеріалу цілком вписувався у поетич- ну програму Залеського, який бачив свою вимріану Україну як ідеалізовану Аркадію серця, котра реалізується в світі тієї по-

езії, яка шукає міцних зв'язків лише з героїчним минулим, поза соціальними конфліктами.

Цю тезу зреалізував поет уже в одному зі своїх перших віршів під заголовком "Дума гетьмана Косинського" (1823), в якому в ім'я створення своєї слов'янської Аркадії обминув суперечності польсько-українського пограниччя. Одночасно в цьому ж творі зреалізована Залеським і вельми суттєва теза для поезики романтизму, а саме: посилення на фольклор (в наведеному випадкові фольклор український) як головне джерело художнього натхнення.

Пристосування подій з минулого України до власних історичних концепцій стало очевидним у багатьох інших поетичних творах Залеського, між іншим, і в лицарсько-козацьких рапсодіях, де історичним тлом виступала літературна фікція, потрібна авторові для пропагування ідилії польсько-української згоди. Створений поетом історичний образ України з його уславленням хоробрості козацьких героїв та історії слов'янської зброї, своєрідно виломлювався з української народної стихії, в якій "простонародна пісня" відігравала головну культуротворчу роль, була основним джерелом художньої інспірації.

Такими є і ліричні вірші Залеського. Побудовані на особистих переживаннях, найчастіше автобіографічного характеру, вони були водночас переспівом або поетичною переробкою популярних українських пісень. Представлений в них ідилічний образ України поступається місцем елегійним роздумам релігійно-містичного змісту. В його історіософській поемі "Дух від степу" (1836) історія світу представлена як сонне марево, переплетене з нереальним міфічним дитинством, яке пройшло на ототожванні з раєм України.

У пізнішому періоді життя Залеського можна виділити два елементи, які формують його поетичні образи - Україну, що живить його творче натхнення, і віру, що відкриває перед ним нові незвідані світи. Представлений Залеським світ стає збіркою сонних картин з конкретно визначеним місцем - Україною років дитинства. Сон розцінюється поетом як символ вищого пророцтва, що з'єднує месіанську ідею з романтичною концепцією поета-віщуна, пророка, який веде свій народ до звільнення.

Так в поезії Залеського постає узагальнююча постать співця люду, яка увібрала в себе риси українських героїв з його ранньої поетичної творчості; шораз більш очевидною виступає месіанська

тема. У відірваного від батьківщини поета месіанізм цей створював надії на духовне відродження рідного народу, ставчи новим міфом, виразом одвічної тути людини за новою аркадією. Остання висуває у національні герої визначну особистість із народу з її природним прагненням свободи і почуттям власної гідності й сили. Так виникає ушанування могутньої постаті Шевченка в поезії "Тарасова могила".

Як сентиментальний романтик (що прагнула показати дисертантка в літературознавчому аналізі його поезії) Залеський був міцно зв'язаний з народною течією ранньоромантичної поезії. У новій месіанській програмі віднайшов він споріднені мотиви зі своїм аркадсько-козацьким образом України, котра шораз виразніше рухається в напрямку створення християнської моделі культури. Шлях до свободи в цій утопії вимальовується через християнську покійність і терпіння, - і саме в них поет побачив майбутнє відродження як окремої особистості, так і цілого народу.

Треба, однак, зазначити, що Залеський, сягаючи месіанської теми, не обмежувався визволенням тільки одного польського народу. Як речник культурної спільності Слов'янщини, він був прихильником об'єднання усіх слов'ян, в т.ч. і поляків, у єдиній рівноправній родині народів.

Отже, в поетичній творчості Залеського ми не знайдемо типова романтичного конфлікту між людиною і всесвітом з його всевладними універсальними законами (як у творчості Мальчевського або Гошинського). Навпаки, людська одиниця в нього органічно "вкомпонована" в природу, і завданням поета є віднайти цей лад і гармонію в навколишньому світі. Глибокі зв'язки людини з природою дозволили поетові розкрити таїну українського пейзажу і показати його неповторну екзотику - безмежний, зарослий буйною травою степ, меланхолійний смуток курганів, заворожуючу красу Дніпровських порогів, неповторний чар фантастичних істот, - все те, що так приваблювало і українських романтиків.

Пластичний образ України у виразніє також мовна плетениця його поезії, що стала не тільки романтичним провісником краси польської мови східних кресів, але й способом поетичного вислову, що напостійно увійшов у польську літературу, розширив обсяг її культурного впливу, збагатив - опосередковано - польську поезію

(і не лише романтичну) ритмомелодикою українських народних пісень.

Ритмічність строфічної будови віршів Залеського стала (як це прагнула довести авторка роботи) однією з найсуттєвіших рис його українства. Вона так зворушливо зачарувала сучасників, що його повсюдно було визнано майстром мелодійності і музикальності, а вірші його не раз ставали національними піснями.

Використання українських народних пісень дозволило поетові не тільки збагатити польську літературу новими мотивами і тематичними циклами, але також зумовило перенесення на польський ґрунт нових якісних форм і жанрів, насамперед таких типових для української народної поезії, як думка, веснянки чи шумки. Залеський, створюючи свій образ "козацької України", не тільки хотів воскресити її героїчне минуле, а й прагнув простий слов'янський лад зобразити силою, здатною до духовної переміни світу. Цю силу він добачав, як можна зробити висновок, в поетичній творчості українців, у загальнослов'янській культурній єдності, побудованій на фундаменті християнської філософії й етики.

В Розділі II - "Образ польсько-шляхетської України" в повісті Антонія Мальчевського "Марія" - авторка дисертації наголошує на тому, що появою поетичної повісті "Марія" (1825) датується не лише початок літературного історизму, витриманого у вальтер-скотівсько-байронічному дусі, але й утвердження українського напрямку в польській літературі раннього романтизму. "Марія" як вид романтичної повісті, якому була надана перевага, зайняла суттєве місце в історії польської епіки, викликаючи багато контр-оверзних оцінок та інтерпретаційних суджень в колі дослідників.

Аналізуючи генезис "Марії" Мальчевського, дисертантка звернула увагу на вплив біографічних елементів (які мали значення для ідейно-художньої концепції твору), зокрема на те, що 1818 р. Мальчевський вирушив в експедицію до Альп і став першим польським альпіністом. Ця подія, в світлі автобіографічних даних, вплинула на ставлення майбутнього поета до світу, на його ліричне сприйняття природи в напрямі узагальнень космологічного плану, наклала свою печать на автентичні ліричні рефлексії, які падають над цілістю фабулярної основи поеми.

"Марія" порушувала модну в ті часи у Західній Європі - з огляду на контрoверзну творчість Байрона - екзистенціалістську

проблематику "людської долі" і "фаталістичної неминучості просування усього сущого до поступового вмирання", що поет увесь час і підкреслює у роздумах над марністю людського буття.

Поема відіграла в польській літературі переломну роль, показуючи драму людини, вплутаної в історичні конфлікти. Його образ батьківщини ХУІ ст., накреслений перед Листопадним повстанням 1830 р., став лише приводом вираження авторського погляду на шляхетську Польщу взагалі, яка стала країною жорстокого права і безкарних злочинів. Треба зауважити, що на такий хвилюючий і одночасно сугестивний образ шляхетської Польщі, змальований в "Марії", вплинуло і походження поета, який народився і виховався на південно-східному кордоні давньої Речі Посполитої.

Звинуваючи у своїй поемі шляхетську Польщу, її станове пересуди, порушення моральних й етичних прав людини (легенда про Гертруду Коморовську та її трагічну смерть), Мальчевський дійсними героями поеми зробив "набухлий історією краєвид батьківщини" - Україну. Пов'язуючи в цілісну нарративну структуру літературний історизм, ліризм і водночасно "народний корінь", який ототожнював з національним, поет ідейним героєм свого твору робив "сумні і одноманітні" українські поля. Стали вони "похмурим малюнком" цілості його поетичного образу, до болю знайомого авторові з часів його дитинства.

Варто пригадати, що дія "Марії", названої автором "українською повістю", відбувається правдоподібно в околицях Немирова і Тульчина, в той час, коли шведи і татари нападають на території Речі Посполитої.

Над цілістю фабульної основи твору панує автентизм рефлексійного розкриття душі самого автора, чому підпорядковані структурні компоненти цілої поеми, а вони, в свою чергу, вплинули на зміни, що торкалися постаті головного героя. Ось чому в побудові поетичної повісті найголовнішу роль відіграє розповідь. Твір стає своєрідною дискусією між героями поеми і навколишнім світом. Довкола розповідної структури групуються такі елементи, як описи, монологи, діалоги, а понад усе зізнання і ліричні рефлексії, в яких автор або оповідач, що його заступає, висловлює свій історіософський коментар чи то з проблем, пов'язаних з життям людини, чи то героїчного минулого України. Наслідком саме таких засад організації розповіді є намагання автора до максималізації

засобів художньої експресії шляхом застосування прямої мови у поєднанні з вживанням теперішнього часу. Показовими є, наприклад, авторські риторичні питання козакові, який мчить по степу. Власне він, "людина з народу", втілення козацької, дикої України, і є справжнім героєм поеми. Представляючи читачеві козака "гордого володаря степу", - Мальчевський відроджував тим самим забутий світ героїчного минулого України, "повний степових могил" і "тихих курганів".

Постать козака, що проходить крізь увесь твір і становить канву його фабули, є одночасно носієм тривалості, нетлінності народної культури. Саме довкола постаті "вічного козака" автор "Марії" снує свої рефлексії, пов'язані із втратою народом історичної мети після позбавлення його політичного існування. Згідно з ідейною концепцією Мальчевського, героїчне минуле України не можна прочитати з "тихих і пустих українських піль", бо природа не дає пантеїстичного заспокоєння, а лише єднання з нею внаслідок смерті. Це розірвання одвічних зв'язків між людиною і природою навіває безмежний смуток, вираз надзвичайно сутєвності екзистенціональної пустки в душі кожної людини. Втіленням цієї самотності, носієм її долі стає символічна постать Пахолька, який і передає "ту простонародну пісню" про вічного козака, вміє погамувати трагічний відчай романтично настроєної людини, і вказати їй на ті неминучі цінності, які є в автентичній українській народній культурі.

Цей романтичний, надзвичайно сутєвний образ України не був би можливий, якби Мальчевський не ввів у свій твір т.зв. місцевий колорит, що виніс його з батьківського дому на Волині. Мова поетичної повісті насичена українськими, які у творі Мальчевського виконують лексико-художню і стилістичну функцію. Частото відіграють вони роль підтексту чи т.зв. другого плану, в якому міститься авторська оцінка представленої дійсності. Словесні повторення з одночасним вживанням паралельної побудови речення (якої типової для української народної творчості) наповнюють розповідь ліризмом, підкреслюють її драматизм і одночасно створюють той ностальгічний настрій, на тлі якого показаний зворушливий, надзвичайно впливовий і виразний образ давньої України.

В Розділі III - "Гайдамацька Україна" в поетичній повісті Северина Гошинського "Канівський замок" - наголошено на тому, що

цей твір є свідомим протиставленням ідилічному, аркадському образові України, створеному Залеським, шкільним приятелем і колегою автора "Канівського замку".

Оригінальність Гошинського як одного з творців "української школи", перш за все, в його автентичності, в показі гострих суспільних конфліктів крізь призму відчуттів самого українського люду. Пишучи свою поему, Гошинський не обмежився лише історичними матеріалами і переказами, а черпав творче натхнення з безпосередньо бачених картин людського життя і природи під час довгих своїх мандрівок по берегах Дніпра і Росі.

Завжди жива пам'ять українського народу про гайдамацьке повстання з 1768 року, яке закінчилося уманською різнею і спаленням замку в Каневі, захопила творчу уяву майбутнього бельведерця. Кривавий епізод "Коліївщини" продовжував жити в пам'яті упокорених, як здавалося, мешканців повітового містечка Київської губернії. До того ж сам Гошинський часто бував в Умані, де зустрічався з наочними свідками уманської різні. Будучи під безпосереднім враженням тих історичних подій, Гошинський намагався ніби "з середини", власне з точки зору українського люду, зрозуміти і показати суть польсько-українського конфлікту.

Кривавий епізод, героями якого не є окремі люди, а багатовікові суспільні чвари, у сприйнятті Гошинського стає пересторогою на майбутнє, голосом на захист українського люду, що особливо грізно звучить у відомому зверненні до потомків. Не випадково історіософська основа поеми Гошинського перелякала деяких польських критиків, бо ж автор представив навколишній світ як суцільне нагромадження пристрастей і зла, що породжували нові злочини.

На думку Гошинського, революція виникає тоді, коли суспільні чи національні конфлікти доводять людей до крайнощів.

Однак в історичних подіях поет шукав лише претексту, щоб переказати універсальну правду історіософського характеру. Тому "Канівський замок" можна сприймати і як твір про метафізичне значення історії.

Поетичний світ "Канівського замку", як прагне довести авторка, був створений поетом-романтиком, схильним відчувати світ як одвічне панування земного хаосу, в якому всім неподільно володіє фаталізм, а всі подвиги героїв заздалегідь визначені долею. Ця

глушлива доля, що переслідує героїв романтико-поетичних повістей Байрона, визначає також родовід головного героя "Канівського замку" - Небаба, якого дволичність польських магнатів зробила ворогом Речі Посполитої. Небаба, представлений Гошинським, - це козацько-романтичний герой з роздертою свідомістю, його літературний портрет увібрав в себе як риси байронічного "корсар-бунтівника", так і козацького ватажка. Треба тут згадати, що концепція романтичної "людини долі" була пов'язана з поняттям необхідності. Трагічна приреченість долею органічно пов'язана з якоюсь провинною героя, в даному разі - зведенням "шаленої" Ксенії, яка, згідно з народною міфологією, є посланицею самого Бога. Небаба може тільки усвідомити своє власне призначення і підкоритися долі, яка тяжить над ним.

Прийняття автором "Канівського замку" саме народної перспективи, як остаточно визначальної, проявилось в манері створення ним відповідного героя поеми, яким є Ксенія, - людина і одночасно "міфічна й космічна" постать, "сваха сатани" і демон. Згідно українських народних повір'їв цей демон в неї вселився. Народ відчуває в Ксенії цей "демонічний" бік її особи, вважаючи її і святою, і рівночасно грізною силою природи. Гошинський часто ототожнює її постать з дикою стихією вихору, що так само, як і вогонь, стає причиною нещастя для людей. Не випадково у вступній сцені своєї поеми Гошинський підкреслює, що дія твору відбувається у вітряну осінню ніч. У постаті Ксенії міститься границя між світом природи і світом людини, бо вона переймає від природи не тільки світлі, а й злочинні імпульси. Через це постать Ксенії стає ніби прихованою правдою про людську душу, що виявляється іноді в оргії руйнування і навіть божевілля.

Введення у твір української народної демонології дозволило Гошинському пересунути суспільний наголос у бік фаталістичної філософії. Згідно з цією концепцією, революція у творі стає рознузданою стихією, кровожерністю, уособленням якої є образ Швачки, котрий також генетично пов'язаний з українськими міфами та народними легендами.

Демонізм поеми Гошинського підкреслюється також введенням інфернальної метафорики, яка надає творові специфічного місцевого колориту, що демонструє його ідейну концепцію: людина ці злочинні спонукування переймає від природи, оскільки певні сфери

людського існування повністю їй підпорядковані. Звідси виникає своєрідна мотивуюча двоїстість твору - фольклорна та історіософська.

За Гошинським, світові й надалі загрожує зло, бо люди самі добровільно піддаються його диявольській силі. Полемізуючи з ідеалом природи, який є основою ранньоромантичного погляду на світ, Гошинський акцентує фаталістичну замкненість людини в колі природи, що є домінуючою сатанинською силою. Тому "Канівський замок" зараховується польськими дослідниками до найбільш темних, і "уширних" творів польського романтизму. Його демонологія перестас бути виключно збіркою поетичних формул; завдяки своєму автентизмові "Канівський замок" стає осередком знань про народні вірування, культуру й мораль.

"Канівський замок" Гошинського дійсно побудований "в душі простонародних уявлень", бо поет спілкувався із своїм народом і був зачарований його міфологією. Таким чином, "гайдамацький" образ України, збагачений фантастично-казковими мотивами з української народної демонології, послужив Гошинському для показу революції як певного феномену природи, представленого водночас і в історіософському і космологічному вимірах.

Висновки. У кінцевих зауваженнях і висновках стверджується, що "українська школа" поетів, яка сформувалася в польській літературі в ранньоромантичну добу (20-ті рр. XIX ст.), відіграла чи не основну роль у польсько-українських і українсько-польських взаєминах як приклад культурного співробітництва і взаємовпливів двох близьких слов'янських культур. Представники цієї літературної школи відкрили для польського письменництва новий, досі невідомий світ українського фольклору країни, з якої вони вийшли і яка була їх малю батьківщиною.

Оцінюючи визначну роль "української школи" в польській романтичній літературі, треба передусім звернути увагу на той факт, що вона була підґрунтям оригінальної моделі цілого напрямку польської романтичної літератури, культури взагалі, який живив творчість найвидатніших її представників - від Ю. Словацького, Ю.-І. Крашевського і Я. Матейки, аж до С. Виспянського, З. Оркана та Я. Івашкевича включно. Водночас суттєву роль ця група письменників відіграла і в процесі формування раннього українського романтизму, його естетики, спричинившись до поживлення україн-

ського літературного відродження 20-40 рр. ХІХ століття.

Основний зміст роботи відбито в таких публікаціях:

1. Аркадський образ України в творчості Кзефа Богдана Залеського. - Варшава, 1994. - 28 с. (польською мовою);
2. Історіософська концепція України в поетичній повісті Антонія Мальчевського "Марія". - Варшава, 1994. - 28 с. (польською мовою);
3. Образ гайдамацької України в "Канівському замку" Северина Гошинського. - Варшава, 1995. - 32 с. (польською мовою).

SUMMARY

Levandovska Irena. "Ukraine in perception of the "Ukrainian school" in Polish Romanticism".

The dissertation submitted for a scholarly degree of Candidate of Philology in specialization 10.01.04 - Foreign Literature, at Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 1995.

This study examines the works of the founders of the "Ukrainian school" in Polish Romanticism, J.-B. Zaleski, A. Malczewski, S. Goszczynski, who played an important role in interaction of Ukrainian and Polish Romanticism as well as in the development of both Slavic cultures. The complex investigation of that problem brought the possibility to define the three original models of folkloricism, which arose from assimilation of Ukrainian folklore by the Polish writers. The investigation was based on the famous works of early Polish Romanticism of 1820s, such as Zaleski's lyrics, Malczewski's poem *Maria*, and Goszczynski's poem *Kanev Castle*.

The "Ukrainian school" is considered on wide background of philosophical, aesthetical, poetical and stylistical searches of the early Romanticism and its concrete realization in creative practice of both "Ukrainian School" and Ukrainian writers of 1820s - 1840s.

In this dissertation an attempt has been made to determine the place and the role of "Polish experience" in *genre* and stylistical development of new Ukrainian literature.

АННОТАЦІЯ

Левандовская Ирена. Образ Украины в перцепции создателей "украинской школы" польского романтизма.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.04 - Литература зарубежных стран, Институт литературы им. Т.Г.Шевченко НАН Украины, Киев, 1995.

Защищается рукопись, содержащая анализ творчества создателей "украинской школы" польского романтизма (Ю.-Б.Залеский, А.Мальчевский, С.Гошинский), сыгравших важную роль во взаимодействии польского и украинского романтизма, в развитии двух национальных славянских культур. Комплексное исследование вопроса дало возможность определить своеобразие трёх моделей фольклоризма, возникших в процессе освоения польскими писателями украинской народной поэзии и создания ими выдающихся произведений, относящихся к эпохе раннего польского романтизма - 20-м гг. XIX века: лирика Ю.-Б.Залеского, поэма А.Мальчевского "Мария" и поэма С.Гошинского "Замок Каневский". Творчество поэтов "украинской школы" рассмотрено на широком фоне философских, эстетических и поэтико-стилевых поисков раннего романтизма и их конкретного преломления как в художественной практике каждого из представителей "школы", так и в творчестве украинских писателей 20-40 гг. В диссертации сделана попытка определить место и роль "польского опыта" в становлении жанровых и стиливых структур новой украинской литературы.

Ключові слова: фольклоризм, козаччина, степ, Україна, народна етика, жанрова своєрідність.

J. Lewandowska

Підписано до друку 25.04.1995 р. Об.О. 9. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Тир. 100. Зам. 124. Безплатно.

ДOD УДНМ ім. Драгославова, Київ, Пирогова, 9.

452600

AB 32.601

AB 32.601